

WONS, DE HERVORMDE KERK

Wons heeft de hoogste terp van de wijde omgeving en dat is bij doorkijkjes uit het niet erg dicht bebouwde dorp te ervaren. Wat ervan resteert, wordt vrijwel geheel in beslag genomen door het kerkhof met het kenmerkende kerkgebouw in het midden. De ringmuur aan de zijde van de openbare weg is in 1977 gemetseld en de rest van het kerkhof is van een rondgaand kerkpad gescheiden door een ligusterhaag. De kerk is in 1728 gebouwd ter vervanging van een oudere kerk.

De middeleeuwse kerk met een schip van 21 bij 7 meter en met een halfronde koorsluiting, moet van tufsteen gebouwd zijn. In 1941 zijn er opgravingen geweest om de omvang en hoedanigheid van deze kerk vast te stellen, nadat er een jaar eerder enkele belangrijke beeldhouwde fragmenten van rose of Bremer zandsteen waren gevonden. Tijdens de restauratie van het kerkgebouw twintig jaar later werd nog een vierde fragment gevonden. De fragmenten die aan de ene zijde een tussen spitsbogen geplaatste apostelenreeks laten zien en aan de andere zijde florale ornamentiek met maskers en Lam Gods met kruisvaan tonen, zijn nog niet in de ontwikkeling van de beeldhouwkunst thuisgebracht. Ze kunnen van omstreeks 1300 zijn, maar mogelijk ook wel dateren uit de vijftiende eeuw. De fragmenten bevinden zich thans in het Fries Museum te Leeuwarden en in het kerkmuseum in Janum. Twee fragmenten van bij de kerk gevonden middeleeuwse sarcofagen, waarvan het ene hergebruikt is als gootsteen bij een pomp, zijn in het halletje van de kerk geplaatst. Een complete trogvormige sarcofaag uit Wons bevindt zich thans ook in Janum. Het is buitengewoon betreurenswaardig dat sarcofaag en beeldhouwwerken uit Wons verdwenen zijn en het is wenselijk dat deze "vervreemdingen" weer eens ongedaan kunnen worden gemaakt.

Het exterieur

De kerk van Wons is in 1728 tot stand gekomen als gebouw voor de protestantse eredienst. Met de kruiskerken van Heerenveen (1632, gesloopt) en Harlingen (1772) en de veelzijdige kerken van Sint Annaparochie (1682) en Berlikum (1777) behoort het kerkgebouw van Wons tot de zeer beperkte groep kerken die na de hervorming gebouwd werden en niet aansloten bij de middeleeuwse kerkbouwtraditie. Bij deze kerken werd duidelijk gepoogd om voor de nieuwe eredienst, waarbij de nadruk kwam op de dienst van het woord, een middelpuntzoekende ruimtelijke indeling te verkrijgen. Het probleem van de zo centraal mogelijk opgestelde kansel is nooit geheel bevredigend opgelost. Toch laat Wons stellig de meest geslaagde poging van heel Friesland zien. De vrij grote, veelzijdige kerken van St. Anna en Berlikum kregen zulke grote tenten koepeldaken, dat de constructie ondersteund moest worden door op zich imposante, maar de ruimtelijke helderheid verstorende zuilenstellingen. De kerk van Wons bleef klein, 13 meter in doorsnede, en de ruimte kon ongedeeld blijven. Het eigenlijk zeer eenvoudige achtzijdige kerkgebouw bezit enkele bijzondere karaktertrekken, waaruit op te maken is dat de onbekend gebleven bouwmeester(s) het bouwwerk met zorg hebben ontworpen. De acht zijden zijn niet gelijk, waardoor het lijkt alsof het grondplan is ontworpen op een vierkant met afgesneden hoeken. De vier brede zijden kregen ieder een groot rondboogvenster, gedekt met ronde ontlastingsbogen van een iets rodere kleur baksteen dan de bruinrijze die voor het opgaand muurwerk is gebruikt. Ze werden voorzien van houten ramen met een kleine roedenverdeling en bovenlichten met straalsgewijze roeden. De vier smallere zijden liggen iets terug en die gesloten wanden laten zien dat de in staand verband gemetselde baksteen minder zorgvuldig verwerkt is dan het ontwerp zou doen verwachten. In een van die gesloten zijden is de ingangspartij aangebracht. Daarachter bevindt zich een houten portaal dat in de achtzijdige kerkruijtmte is ingebouwd. Op een natuurstenen stoep en op dito basementen is een classicistische houten deuromlijsting gemaakt van pilasters en een vlakke kroonlijst. Dat gebeurde tijdens de restauratie van 1961-'62. Toen moest de in 1912 aangebrachte ingangspartij met een tympaanvormige lijst wijken voor de huidige die gebaseerd is op niet al te betrouwbare gegevens. Bij deze restauratie is ook de daklijst verfraaid. Waar eeuwenlang een hoogst eenvoudige bakgoot de overgang van muurwerk en dakpartij markeerde, is in 1961 een geprofileerde daklijst met eveneens geprofileerde goot aangebracht. Wel zijn toen de laat negentiende eeuwse Friese gegolfde pannen van het achtzijdige tentdak gehandhaafd.

Het bekronende achtzijdige koepeltorentje bezit aan de vier brede zijden galmgaten. Twee zijden kregen uurwerkplaten, de andere twee zijden vlakke balustrades. De korte zijden zijn dichtgezet met verticaal geplaatste houten delen. Het koepeltje wordt bekroond door een windwijzer in de vorm van een hert. De oorspronkelijke wijzer die 'n onbeholpen vormgeving had en het motief uit het wapen van Wonseradeel slechts suggereerde, is zo vervangen. Zo laten allerlei zaken en details de afkeurenswaardige visie in de restauratie van de na-oorlogse tientallen jaren zien: weggehaald beeldhouwwerk, ingangspartij, goten,

windwijzer. Men huldigde de merkwaardige opvatting de te restaureren gebouwen niet alleen op te knappen en te conserveren, maar ook te verbeteren.

Het interieur

Hoewel de ruimtelijke indeling ten behoeve van het gebruik voor de eredienst inderdaad verbeterd is - en dat moet doorslaggevend zijn - hebben er tijdens de restauratie veranderingen plaatsgevonden die thans niet meer aangebracht zouden worden. Voor de kansel is een bordes gemetseld van in de kerkvloer gevonden natuursteen platen die verzaagd zijn en van restanten van grafzerken. Hier kreeg de avondmaalstafel een plaats. De preekstoel, volgens opschrift op het klankbord een geschenk van de 23 jarige jonge dochter Richtje Jacobs Abbema in 1681, heeft een zeszijdige kuip met composite, gecanneleerde zuiltjes op de hoeken en rijke florale versieringen. Dit preekmeubel kreeg in 1961 een simpel trapje, in plaats van een aardige negentiende eeuwse trap met leuning. Precies in het centrum kwam een forse doopvont, een toen modern geval, ontworpen door een kunstenaar. De plaats is stellig te verdedigen, maar de vormgeving is grof. De langs vijf zijden gaande en tegenover de kansel gelegen galerij uit 1891 bleef gehandhaafd. Het schablone-schilderwerk is niet gerespecteerd, maar vervangen door op zich wel fraaie marmerimitaties. De orgelkas uit 1891 kreeg een paarsrode kleur met lichte ornamentiek en het koepelgewelf ontving een vrij lichte blauwe beschildering die de ruimtelijkheid stellig verhoogt. De muren werden in 1961 ontdaan van de getimmerde lambrisering en de wanden werden geheel gestuct.

Klok en orgel

De klok die tijdens de tweede wereldoorlog is meegenomen door de bezetter, is niet teruggevonden. In 1953 is door de Gebr. van Bergen te Midwolda een nieuwe luidklok van 300 kg voor Wons gegoten. Het orgel werd in 1891 door Bakker en Timmenga te Leeuwarden gebouwd. De laatste restauratie is in 1978 opnieuw door deze firma uitgevoerd. De dispositie luidt:

Manuaal: Prestant 8 vt, Quint 2 ²/₃ st, Bourdon 16 vt, Holpijp 8 vt, Octaaf 4 vt, Roerfluit 4vt, Octaaf 2 vt,

Positief: Roerfluit 8 vt, Viola da Gamba 8 vt, Fluit 4 vt.

Wons heeft een fascinerend kerkje dat tijdens de restauratie in 1961-'62 op een aantal punten heeft geleden.

Peter Karstkarel
1985

Literatuur:

-M.D. Ozinga. Protestantsche kerken hier te lande gesticht 1596-1793. Amsterdam 1929, blz. 90.

-Herma M. van den Berg. Oude bouwkunst in Wonseradeel. In: Geakunde W0nseradiel. Boalsert 1969, ss 242-244.

-P.L. de Vrieze. De restauratie van de Hervormde kerk te Wons in Friesland. Bulletin van de K.N.O.B. jrg. 66, blz. 5-11.